

történet-ellenes szerepléséről. Mi még abban sem értünk egyet amit Arany János gyánít,¹ hogy a

Felgedeth attad feyer lowan,
És fywedeth aranyos feken

szintén a régi ének töredéke lenne. Mert a krónika megfelelő helyét a szerző alig fordíthatta vagy dolgozhatta volna másképp. A föld és fejr, a fű és fék egy sorba írva mindég betűrímeket fog képezni. De az emlékezet ama néhány soros foszlánya a Csáthy Demeter képzeletét megragadhatta és a krónikára fordíthatta, míg avatatlan és reszketeg kézzel arra buzdult, hogy éneket mondjon a régiekről s hogy abban ama foszlányt érdekes ereklyeként »megmentenéje«. Talán részben az is okozza, hogy olyan egyenetlenek a sorai, mert ama néhány sorban is úgy találta.

Annyi bizonyos, hogy az ének és töredék egy kézből ered, hogy a kettő összetartozik, hogy az egész ama mondai elemeken kívül a Csáthy Demeter verse.

Ezth zerzetteek Zylaghsaghban
Chathy Demeter nagh Gondolyathaban,
Mykorth nagh Bw wala Magyarorzagban
Egh nemŷnemŷ mulathsagaban.

SZÉCHY KÁROLY.

IPOLYI MAGYAR MYTHOLOGIJÁJÁRÓL.*

Ha semmi mást nem irt volna is Ipolyi, mint Mythológiáját, ez maga a legelső helyek egyikét biztosítaná számára a magyar tudományosság férfiai között. Nem akarok én e kiváló munka méltatásába bocsátkozni; csak azt óhajtom Ipolyi leveleiből feltüntetni, hogy *miként vélekedett ő, a szerző, eme nagy munkájáról, annak fogadtatásáról és bírálatairól.*

¹ *Arany János*: Prózai Dolgozatai. Budapest, 1879. 15. l.

* Ipolyi ezen érdekes levelezésére már több ízben hivatkoztak irodalmunkban. Közzététele alkalmából, méltányosnak tartom, hogy — miután véletlenül tudomásom van róla — figyelmeztessem olvasóinkat az ellenfél, t. i. Csengery és köre álláspontjára is, melyet »Gy. P.« fejtett ki legbővebben a Budapesti Szemle 1886. évfolyama XLVII. kötete 329—336. lapjain.

A szerkesztő.

A leveleket, melyekből az idézeteket veszem, Ipolyi Révész Imréhez írta. Nem akarom azon igazi benső baráti viszonyt, mely a zohori plébános és a szentesi, majd debreczeni református lelkész közt évek hosszú során át fennállott, ez alkalommal bővebben rajzolni; legyen elég csak ismételnem azt, a mit idevonatkozólag nemrég más helyen¹ megírtam: »Hasonló állásuk, egymáshoz közelálló koruk, főképp pedig a dicső mező, melyen együtt működtek s a magasztos cél, mely felé mindketten törekedtek, csakhamar összehozta s barátokká, nem, — e szó kevés — testvérekké tette őket a tudománynak szent nevében; s bár évek során át nem láthaták meg egymás orcáját, bizalmas és a mily gyakori, ép oly terjedelmes leveleik által éveken át oly közeli és meghitt viszonyban valának, melynél bensőbb viszony még az egymással naponként érintkező tisztársak vagy ügybarátok között sem képzelhető.«

Megismerkedésük is épen a Mythologia előkészületei közben történt. Lugossy, a nagy tudományu debreczeni tanár hozta össze őket, mint közös téren munkálkodókat. Ipolyi 1854. márcz. 30-án írja az első levelet Révész Imréhez, köszönetet mondva azon közleményekért és ajánlatokért, melyeket a Mythologia érdekében Lugossy levele útján kapott meg. Ekkor már nem sok idő volt hátra a nagy munka megjelenéseig, melyből egyes mutatványok már közöltettek is. Ezekkel azonban Ipolyi épen nem volt megelégedve.

»Amiket Kegyed közöl — írja Ipolyi — köszönettel vettem, és ezen becses tényből felmerül számomra a remény, hogy Kegyed tovább is szerencsételni fog, ha czikkeim átlapozta; ámbár a Múzeumi² mutatványoknak fele sem igaz már, a mennyire telvél hibákkal s most már még egyszer annyira szaporodtak legalább is. A napokban a Pesti Napló szerkesztője kérésére is Pesten létemben kikaptam egy pár darabot, mely megjelent, de itt is annyi a nyomdahiba, mennyi a sor s így kikapottan nem is értelmes a dolog.«

»Ne is tartóztassa Kegyedet vissza a gondolat szives közremunkálása: regék, mondák, szokások, babonák stb. annyira kívánatos gyűjtésétől, hogy már késő, sajtó alatt levő s ma holnap addig már kijövő munkám miatt. Az én hitem az, hogy csak munkám kijövede lesz amaz, nem befejező tény, de az első lépés, mely által annyira elhanyagolt ősi hagyományaink dús bányái ki fognak nyilni. Ez az első alap s szögletkő, melyen nekünk valódi nemzeti eszméink nagyszerű alkotmányát összetett karokkal kell felépítenünk. S bármennyire érzem is, hogy a nagy feladatnak gyenge erőmmel csak igen kevésbé leszek képes megfelelni, (annál fogva is, mert én szorosán a kritikai tudományos vizsgálat, kutfő-

¹ Protestáns egyházi és iskolai lap. 1889, 109. lap.

² »Uj Magyar Múzeum.«

revisio terhes, kellemetlen, nehézkes munkájával kezdettem meg, minélfogva *munkám kelletlen*,¹ a nagyobb közönségre nézve majdnem teljesen élvezhetlen leendő, min azonban első perczben segíteni nem lehet; sem nem tudtam, sem nem akartam azt a lényeges s legfontosb kritikai megalapítás áldozatával tenni,) úgy még is bátor vagyok biztosítani, hogy, ha minden prospectusaim nem csálnak, munkám nemzeti tudományosságunkban időszaki mozgalmat indítand meg, nem az én munkálatom, szorgalmam, vagy tehetségemnél fogva, de a kérdés önként feltoluló korszerűsége és nevezetességénél fogva; s következtében nemcsak *népszerűsített* s talán *iskolai* feldolgozásai lesznek a napirenden, de nemsokára bővített kiadásai, melyeknek a mostani, bár jó forma moles ez is, csak *alapvázlatok* tekintendő, mint mondám, melyben az olvasása által mindenfelé felmerülendőt majd csak behelyezni, beosztályozni kellend, mi által még egyszer annyira növekedend legalább is rövid idő alatt; ezt nem csak tapasztalom már most, saját folyvást táguló horizonomnál fogva, s azon részvétnél fogva egyaránt, melyet adalékaikkal tanusítanak mindazok, kik munkám mutatványai(t), részletei(t), eddig kijött iveit olvasták, — de örömmel látom s tapasztalom, hogy hite irodalmunk s nemzeti tudományunk coryphaeusainak is. Toldy, Reguly A. Pesten mind erről biztosítanak, s pedig annyira, hogy bizonyosan az ő ezen előadásuk nyomán Heckenast egyenesen felszólított, hogy nemcsak német fordítás, — de egy második kiadásra is azonnal szerződjem vele . . . S épen e német fordítása, melyről alkalmilag már Lugossy úrhozi levelembe szőttem egy pár sort, emlékeztet engem, hogy az itt előadottakat, — melyek talán első tekintetre paradoxon, sőt hiu öndicsérgetésül tetszhetnek — motíváljam. Amennyire t. i. ismerem a mostani német tudományos mozgalmakat s új nemzeti történeti s archaeologiai iskolájukat, melynek színvonalán már régtől igyekszem magamat fentartani, biztosíthatom Kegyeteket, hogy az annyira élénk német tudományos mozgalomban nincs szakmány, mely erősen műveltetnék jelenleg Grimm ezen studiumjainál, melyek egy valódi regeneráló irodalmat ébresztének; minden hónap hoz négy öt iratot, mely ide vág; Németország minden zuga már kibányásztatik monda, rege, népbabona, szokás, hagyomány s többire s Wolf göttingai Zeitschrift für Mythologie folyóirata ez irányban megindulva egyedül ezzel foglalkozik; melynek mint Lugossy Urnak ígértem, megküldésével Kegyetek meggyőződhetnek. S mily megelőző részvétellel fogadták itt czikkeimet, a szerkesztő leveleiben nem győzi csudálni a mi mythosi meglepő s dus nyomainkat. A munka itt azonban nagy s végtelen; nemsokára követni kell mind ezt egy kimerítő mese-rege gyűjteménynek, a szükséges kritikai paralellák stöbbivel, — mert a mi eddig történt, kezdetnek sem való. S mivel oly nagy a munka, tág a tér, legjobban fogja az

¹ A kitüntetve szedett szavakat maga Ipolyi húzta alá.

Kegyeteknek mutatni, mennyi kéz s erőre van szükség, mily kiterjedő gyűjtés- és szedésre. Én, aki azt sem tudom, hogy jöttem e térre, sajátlag kutfői s diplomaticai történeti tanulmányaimtól, — úgy érzem, hogy a munkát teljesen távolról sem vihetem véghez; sőt sokszor az érzet fog el és szemrehányás: mért léptem e sikamlós térre; visszakiváncozom amaz előbbi studiumaimhoz, — és mégis látom, hogy ezektől aligha szabadulhatok már, míg a megkezdettet fel nem építem; szándékom azonban, sajátlag az elvnél fogva, melytől vezéreltetve e térre léptem, a *nemzeti archaeologia* teljes megalapítása lévén, Grimm nyomán tovább fogok sietni s legközelebb *jogi régiségeink* stöbbihez fogni, ha az Isten erőt s életet ad, mely nem ugyan fiatal korom, de folytonos gyengélkedésem s betegeskedésemnél fogva jó formán fogytán áll.»

»Egyébként« — így végződik a nagy érdekű, Ipolyi egész akkori lelkivilágát feltáró levél — »midőn szűk perczeimben emigy tumultuarie expectorálom magam, azt valamint a hálaérzetből teszem, melylyel oly nemesen nyujtott közremunkálási ajánlatukért tartozom, s azon szándékból, hogy e tekintetbeni nézeteim teljesen ismerjék azok, kik kitünő mély belátásuk mellett, nekem még annyi nagylelkűséget is bizonyítanak segítségüket nyujtva — — úgy midőn ezt annyira leplezetlenül beszélem s minden utógondolatim eleve kitalalom, nem is félek, hogy Kegyetek ezeket saját személyes dicsekvésem, vagy hiúságos terveimre stb. magyarázhatják. Semmi sincs távolabb tőlem, ki személyemre egészen leplezetlen, ismeretlenül, — még nevem s helyzetemre nézve is akarok maradni, s minden dicsőséget csak a nemzeti tudomány felvirágzására akarok árasztani; melyért nem átallok legtitkosb eszmémmel is férfiak előtt előlépni, kiknek buzgósága s messze érő erős karjaiktól számára annyit reménylek.«

Alig öt hónap mulva, 1854. aug. 21-én kél Ipolyi második levele, melylyel egyidejűleg a kész Mythológiát is megküldi Révész Imrének.

»Most végre elkészülve munkámmal, ide zárva küldhetem azt meg Kegyednek, azon hittel, hogy szívesen fogadva gondozni fogja e kis sarjadékat nemzeti tudományosságunk parlagán. Most az úgy barátain áll, hogy az általam ültetett csemetének nőttét, virágzását és gyümölcsözését elősegítsék. Kegyed szíves ígértét pedig már birom is, hogy a munka olvastával annak egyes részletei, valamint egészéhez pótléket adand, vagy csak idővel szerezni szíves leend; miben azért szabad legyen figyelmét a magyar hagyományos és népies nyomokra felhivnom, melyeknek részint a megerősödéssre, részint pedig a gyarapodásra legtöbb szükségük. Azért kevésbbé vegye figyelmére a mellékes mythologiai combinationokat, a szó és névnyomozásokat meg paralellákat, melyeket hol ne tán kelletlenek, úgy is csak a tárgynak még egyrészt homályos volta, másrészt szűke hozott elő, de melyeket én közönyösnek tekintek s új tárgy felmerülésével annak biztosabb színezete sze-

rint találóbban módosítandónak hiszek. Még inkább kívánnám, hogy a kelletlen nyelv, a rossz javítás stb. meg ne botránkoztatassa.»

Ipolyi harmadik levele már 1855. jan. 11-én kel, s ebben a Mythológiáról a következőket találjuk:

»Mi könyvem kelendőségét és sikerét illeti, bizony magam sem tudom, hogy áll. Pozsonyi könyvárusom vagy 10 példányt eladott s csupa mágnásokat nevezett meg vevőkül, közülök pedig alig három-négygyel vagyok viszonyban, a többi ismeretlen. A nagy közönség, mint mondja, drágálja,¹ miről én nem tehetek, de kiadóm, kinek én jóformán ingyen adtam s ki jót nyer rajta, ha nyer. A magyar bírálat s ismertetés sem igen erőltette meg magát rajta, a legtöbb lap alig hogy megemlíti, amint hallom, mert hozzám csak három jár, s a mint ezekben látom, az utolsó regény, vers s novellafüzér is csak épen ennyi figyelemben részesült, ha nem többen. A Religio egy ismertetést adott olyantól, ki úgy látszik, nem is tudta jól olvasni; az utóbbi bírálat a Pesti Naplóban, melyet tegnap olvastam, csak azért van írva, hogy Szabó István — mert a P. L. alatt is egyenest csak rá kell gondolnom — kificzamodott hellenizmusát előadhassa. A többi lap mit mondott, nem tudom, de bírálat valószínűleg máshol elő sem jött. Ellenben mondhatnám, hogy a külföldi tudósok s német sajtó annál inkább felkapta, mire én nem is számoltam volna. A nanm linguista Schott és Grimm valóban minden érdemem feletti hizelgő levelekkel kerestek fel. Az első, miután tökéletesen tud magyarul, írja a többi közt, hogy ne gondoljam a dicséretet csupán négy-szemközt mondottnak, ő azt — úgy mond — a tudományos közönség előtt is tanusítani fogja, s mint hallom, a berlini tudományos akadémiában olvasand felőle. Minap a bécsi császári lap (Wiener Zeitung) mellékletében (Blätter für Litteratur) egy terjedelmes kritika kezdetett róla s a szerkesztő megjegyzésében igen megtisztelő kitételekkel felhá a mű fordítása eszközzésére. Ezt már Heckenast is erősen sürgeti, és egy más kiadó is kínálgozik, mi szerint kénytelen lesznek még a nyáron, bárha nem májusban megkezdeni. S erre nézve igen szeretném, ha mennyire lehetséges tökélyesítve állíthatnám a német közönség elé, miután egy kissé gyöngédebb dolog ez előtt ily művel ránk nézve nemzeti becsületet vallani. Azért igen igen kérem Kegyedet, legyen szíves addig minden gondolható adatot, mi csak itt vagy ott eszébe s kezébe jut, valamint megjegyzéseit is egy és máshoz megtenni, hogy azokat felhasználhassam akkorra; szíves és kegyes ígérete batorít, hogy ez iránt ismételve Kegyed barátságához folyamodom, annál inkább, mert csak nemzeti becsületünk érdekében történik.»

Révész Imre készséggel megtett az ügy érdekében mindent; 1855. márczius 14-én kelt terjedelmes levelében² igen sok meg-

¹ Egy példány ára 8 pengő forint volt.

² E levél közölve van az Abafi-féle »Figyelő« (1887.) 116. füzetében.

jegyzést és adatot szolgáltatott a Mythologia tervbe vett újabb kiadásához: Ipolyi egy hónap mulva — ápril 10 — írja meg köszönő válaszát, melyben a következőket olvassuk:

»Nemde én szépen hálálom meg Kegyed irántami kitünő barátságát, midőn kötelességemnek majdnem egy hó elmúltával teszek eleget. Megvallom, hogy becses tartalmas küldeménye vétélvel annyira meg voltam lepetve, mikép jó ideig csupán azon törtem fejemet, mily kitünő módon s tény által tanusítsam Kegyed iránti kimondhatatlan hálámat; nehogy csupán csak az üres köszönet s hála szavait kellessék folytonosan ismétlenem, melyek ily rendkívüli szivességnek semmikép sem felelhetnek meg. De mindhiába kerestem a módot s halasztani a csupán szóbeli köszönetet, utoljára is — miután még időmet a sok munka közt utolért betegség, legújabbban pedig az ünnepek¹ megszakaszták — csak erre szorulok; de fogadja Kegyed legalább a hálálkodás helyébe azon vallomásmat, hogy engem igen-igen hosszú időre lekötellezettjévé s adósává tett s ezzel vegye ismételt ajánlásomat, hogy bármiben is csekély erőm szolgálatára lehet, mindenkor teljes rendelkezésére áll, vár és számol, mert mily kedves dolog ily s ennyi szivességet leróhatni.

»Ime mivé lehetne a magyar Mythologia, ha irodalmunk embereitől mindenfelől ily észrevételeket s kiegészítéseket kapok, amint gondolom lenni kellene, hogy azok érdekét felébreszse s adalékaikkal erősödjék, melyeknek én egyszerű összeszedője szivesen leszek. De igaz, hányan vannak a mi hirhedt írói celebritásaink közt, kik ennek csak ötödét is előhozni képesek volnának; hol nálunk a tudományos vizsgálat, a készület s tanulás; nálunk, hol minden parata Minervaként akar születni, vagy ne sértsem a szellemdus mythost, gomba módra mondjam inkább, de minek azután becsé is a hodie natus fungus tulajdonságával bir. De minek keserítsük magunkat e perczen, — melyben nekem inkább a háládatosságtól gerjedező sziv örömnepét van szándékom ülni, — ezen szomorú mindennapi képekkel, melyek folytonosan előnkbe tüntetik irodalmunk, hogy úgy mondjam: vízkórságát, mert a sok vizenyősségtől naponta puffad ugyan, de ha lecsapoljuk ezen kórananyagát, végre is csak a kiaszott élettelen test áll előttünk.

»Azonban hagyjuk ezt. Valahányszor Kegyed fontos adalékait átnézem, mi mióta azokat birom, mindannyiszor történik, valahányszor egy jobb s bővebb magyar Mythologia jövőjével kecsgetetni akarom magamat, mire bizony sokszor a legnagyobb szükségem testi s olykor már szellemi bágyadozásom közt — mindannyiszor mit sem óhajtok jobban, mint ha közelében léve s baráti jobbát szorítva együtt hányhatnók meg ezen számos kérdést s adatot;

¹ Ez évben husvét vasárnapja ápril 8-án volt, e levelet tehát nyomban az ünnepek végződésével, husvét keddjén írta Ipolyi.

— mily élvezet nekem, mily előny a tárgynak! Mivel azonban a sors már ennyit nem engedett, én itt is egyet-mást röviden érinteni akarok, sőt ismét új kérelmekkel is kísérnem kell.»

Ezután négy sűrűn írott lapon keresztül egyfelől megjegyzéseket tesz Ipolyi a Révész küldötte adalékokra, másfelől nyolcz könyvet kér tőle használat végett. E részletet — bár mily érdekes lenne is máskülönb — jelenleg elhagyom, hanem folytatom az idézést ott, hol ismét a Mythologia sorsáról van szó.

»Végre nem hagyhatom még válasz nélkül Kegyed szíves utószavát, melyben törekvéseimnek künn méltánylása s honn közönyösen vevése felett a baráti részvét érzetével nyilatkozik. Gondolom, hogy elébb magam adtam erre okot, midőn Kegyednek az előbbivel dicsekvém, az utóbbit panaszoltam, de mit mondhattam még akkor, legfellebb gondolom azt, hogy az egész figyelem, melyet munkám napisajtónkban gerjeszt, mivelsem nagyobb, mint amelyben az utolsó regény szokott részesülni. De midőn én ezzel mertem panaszkodni, vajmi keveset mondtam Önnek. Tudja meg hát most, hogy igenis munkám a mai leghirhedt(ebb) irodalmi férfiak szemében — mert mint a piszkos Budapesti Híradói és Pesti Naplói polemikiából láthatja Kegyed, magok így nevezik magokat: Csengery et consortes — még csak ennyire sem volt érdemes; mert azt is, hogy munkámat a Pesti Napló tárczája dicsézőleg meg merészelté bírálni — mit minden regénynyel ex motu proprio feuilletonistája tesz, míg az enyimet úgyis külsők ismertetik csak — Csengery, mint nekem Török a szerkesztő panaszodik, folytonosan szemére hányja; szerinte ezáltal épen úgy, mint a jeles írók csarnoka s többi kritikái által a közizlést rontja. Hasonlón tudatnak többi barátaim is, hogy Csengery minden lehető alkalommal munkámat piszkolja; az által — úgymond — a magyar irodalomban! a rossz izlést kezdem terjeszteni, a régi hindu stb. történetről mit sem tudok, — mert ő épen valami férczmű, angol vagy francia régi történetet most olvas s fordítgat, ismét csak speculatióul kiadandót, tehát természetesen neki kell legjobban tudni az egész ó-történetet. Ő majd megmutatandja nekem s irand ellenem a Budapesti Híradóban bírálatot. Nota bene ezt már mintegy november elejétől mindenfelé, valahányszor nevezni s dicsérni hall, mint Szabó mondja, mindig előhozza, de sohasem tud vele elkészülni. Török engem eleve fel is hívott, hogy azonnal adjak rá replicát majd; mit azonban kereken eleve megtagadtam: hogy emberrel, ki előttem a tudományosság tekintetében eddig = 0, feleselésbe ereszkedjem, e tekintetben sokkal méltóságom alattibbnak tartok ilyesmit, mintsem hogy lenézésnél egyebem volna rá. Én az embert máskép csak egyszeri látásból ismerem, soha semmi okot nem adtam netán személyes bántalomra; s barátim az egészet csak úgy magyarázzák, hogy ezen néhány — mint őket Toldy jól nevezi — lépkóros bús vitéz, világfájdalmú pessimista csupán májbajban szenvedve és saját irodalmi publiczistai

működésükből egészen kinőlvé s kikopva, ezen az úton igyekeznek érvényességre jutni, mindent rosszalva, kicsinyelve, mi nem ezen szűkkörű cotteriától jó. — Ugyebár szép dolgok, még ezen tapasztalást is meg kelle szerezniem azon Mythologiám árán, melyet, mondhatom, életem leghőbb érzetével, szívem legjobb vérével megírtam nemzetemnek. Így mosunk valóban szerecsent, kik ha nem is a köztapsért, nem az aura popularisért, nem aranyért, nem kincsért írunk, tanulunk, működünk, — de az öntudat mellett, majdnem azon egyetlen érzéki¹ örömért, hogy egy pár sorsosink, jobbaink becsülését kieszközöljük s íme ezen egyetlen egy hiúsága és szegény öröme a magyar írónak mily kegyetlen egy íróniává lesz; senki sem piszkolja, senki sem ócsárolja, csak épen azok, kik neki teljes elismeréssel kötelezvék, vagy legalább kimélettél. Mindent hamarébb elhittem volna, mintsem ezt, habár megvallom, volt valami oly sejtelmem e tekintetben is, hogy az övéi közt senki sem próféta. Mert íme, míg ezen egy-két embernek, kiket magyar íróknak s tudósoknak tartanak, írok s belsőm isteni szelleme feléjük szíttat² leginkább; annyira, oly erővel, hogy évek során életemet, egészségemet a felemészítő szellemi tevékenység közt feledem; időmet, önélet-hasznomat, társasági s állási érdekeimet, jövőmet minden melléktekintet nélkül feláldozom; — igen, majdnem kihívó helyzetet veszek fel a két hatalommal,³ melynek karja tart s legközelebb, leghatalmasban, legközvetlenebb ér, hogy csak keblem Istenének áldozhassak s tiszteletem tárgyainak eleget tegyek, ekkor az ellenkezőt tapasztalni, meghigyeje, még talán önmehtagadóbb emberre nézve is, minő magam vagyok, keserű. Mondja valaki, hogy ez csak egy-két írócska, criticaster stb., igaz, a nevet sem érdemlik; valóban a criticától nekem nincs mit iszonyodnom, de igen az alacsony, nyomorú szennyes gúnytól. Egyéb-iránt míg ezek részéről ez a jutalmam, addig a többi tudósok részéről, ha más nem, legalább a legnagyobb egykedvűség, hidegség; de még több is, hisz Jerney például szemembe mondja, hogy az mind semmit sem ér, mert csak a perzsából lehet megmutatni, mily vallásunk volt s ő majd megmutatta volna, ha elébe nem lépek; (hallja csak e kifogást egy embertől, ki öregapám lehetne). Ő — úgymond — Tkány⁴ mythologiai szótára módjára (egy nyomorult holmi) akart írni mythológiát, de most, úgymond, data occasione majd itt-ott idővel ő azt még mind előhozza; az én válaszom természetesen csak egy szerény »tessék« volt. Ellenben Podhraczký csak üzeneti, hogy majd ír ő most egy más mytho-

¹ Valószínűleg tollhiba *eszményi* helyett.

² E ritkán használt szó itt a *vonzódik* értelmében jó elő

³ Mi ez a két hatalom, lehetne többféleképp érteni; én az akkori kormányt. és a kath. egyházi felsőséget értem alatta, s hogy helyesen, ki fog tűnni ugyan-ezen levél alábbi szakaszából.

⁴ Szláv mythologiai munka, említve M. Mythologia. XXIX. lap.

logiát, faxit Deus! ha még hozzá mind ~~azt~~ a 8 Kisfaludy-félét kiadják is, melyekről Toldytól kezdve Szontághon át egész legújabbban Lugossyig mindenki azt hirdeti nyilvános iratában, hogy mily kívánatos kiadások, mily becsesek stb. stb., míg privatim a két első előmutatva, szemembe mondták, hogy az egész egy jó szót nem ért, de ide véve még a 9-dik elkésettét is, mely Hetényié volt; Lugossy is ezt írta egykor, mégis most czikkében kiemeli a mutatóványokat.

»De mily iróniája a sorsnak, hogy épen onnan, honnan mind-ezen lenézést, gúnyt vártam, sőt talán többet, s mifelé majdnem semmi sympathetikus érzésekkel e tekintetben nem viseltetem, — hogy mondom: az egy-két ügybarátot kivéve, majdnem kizárólagosan innét jön eddig méltánylás. Midőn munkám egy pár helyét a correctura-ívekben több világiak, egyháziak, sőt pozsonyi evang. tanárok közül is egyik olvasá, mind azt mondák, hogy rossz dologba keverem magam, s hogy csudálják merészségemet, ha szándékosan teszem. Én megvallom, legjobban ismerve ily kifejezésim horderejét, magam leginkább féltem, ha be sem vallottam, egy collisiótól erkölcsi¹ állásomban, melyet semmi áron sem akartam volna előidézni, részint tiszta meggyőződéselem s ezzeli megelégedéselem miatt, részint irtózva minden haszontalan botrány s lármától etc., — mégis ép úgy irtóztam csak egy szó helyesnek vélt combinatiót is kihagyni iratomból s gondoltam: elvárjuk. Hasonlón, midőn a pár sort kinyomattam, mely quasi ajánlásul áll,² két szabadelvű ismerősömnök adtam olvasni s mindkettő a legjobb esetben a censura ollóját prognosticálta rá, hogy kinyirják; mi, ha nem nagy baj, legalább is annyi, mondák, hogy az egész gyanúba és szoros vizsgálat alá hozhatja. Itt tehát félni vagy tartani való lett volna elég s im, mondom, efelől jött eddig az egyedüli nyilvános méltánylás; (magánnyal, hála az égnek, mint jó barátim, úgy is érdemen felül tetéznék Kegyetek, miben a legfőbb jutalmam is). Egyházam legszigorúbb írói, mint pl. a Religio szerkesztője, kit még két hónap előtt kevésbé ismertem, mint Csengeryt, — mert valamint én sohasem láttam, úgy ő sem tudta kilétemet — a kezdettől a legkitünőbbben, ha saját nézete szerint is, de mégis csak tudományos tekintetből méltányolta s folyvást kiemeli. A másik még meglepőbb, hogy azon kormány, melynek censuráját rettegetem s ha ezt nem, visszatetszésétől csak annyira véltem magam mentnek, amennyiben könyvemről talán sohasem veendő tudomást, érte különösen megtisztel. Talán írtam már, hogy Magyarország volt kormányzója b. Gehringer, kit én mindeddig csak nevééről ismertem, művem elolvasta után a legélenkebb érdekel viseltetett irántam s mint most utólagosan tudom, hosszas

¹ Papi állását érti.

² Az »Endlicher István László emlékének« szentelt hatalmas ajánló szavak: »Ha a zivatar elvihartzott, a férfi karok új erővel főgnak a munkához« stb.

kutatás után tudá meg kilétemet hivatalos parancsra; erre azonnal meghagyá a subventionált bécsi irodalmi lapnak, hogy ismeresse meg; parancsolatot adott a pozsonyi helytartótanácsnak s a centralis commissionnak, hogy a pozsonyi kerületben építészeti emlékek conservátorává első helyre candidáljanak, minek nyomán ki is neveztetett; s most végre egymásután kéz alatt már második tudományos, egy könyvtári s egy professori állomással kínálatom eszközzésére, de melyek másodikát semmi esetre, — nem lévén ilyesmire sem kedvem, sem hivatásom — az elsőt pedig eddigi csekélyebb jövedelme miatt családom: anyám s kis húgom miatt, kik rám szorulvák s nálam laknak, el nem fogadhattam, bármint óhajtok s reménylek is még ily állást.¹ Nem untatom többé a kültudósok részvétéről, melynek élénk tanúi Grimm, Schott, Fleger folytonos nyilatkozatai.

»Megengedje végre, hogy barátságával, melyért annyi hála-val tartozom, így visszaélek, magán — talán nem épen épületes, sőt kevésé pizskos bajaim meghittévé tevén; de mily jóltevő nekem az egy-két valódi férfiúi szellemnek, kikkel érintkezöm, elmondani a magyar írói élményeket; hogy Kegyedet azok egyikévé bátor vagyok kiszemelni, biztat a tudat, hogy hiában keresnék mást, ki nemcsak szóval, de ily nemes tettel is tudta volna bebizonyítani iratom iránti érdekét; pedig hic Rhodus, mire egymás istápolásában szükségünk van.«

Még néhány köszönő szó s végződik az ápril 10-én kelt, amily terjedelmes, ép oly nagyérdékű levél. Három hónap múlva, 1855. jul. 9-én kél a következő, szintén igen terjedelmes levél, mely legnagyobb részben Révész Imre szándékolt s később meg is kötött házasságával s irodalmi terveivel foglalkozik.² A Mythológiára vonatkozólag csak igen keveset találunk e levélben.

»Mint a Pesti Naplóban Kegyed is bizonyára olvasá — írja levele végén — Csengery végre megkezdé ellenemi hadjáratát, többet eddig magam sem tudok. Csupán egy szemtanú, vagy inkább fültanú Haas M. a budai iskolatanácsos tudósít az egészről igen laconicus modorban, mondván: »barátomat igen megtámadta Cs. az akadémiában«, mihez túlzólag is megtisztelve hozzáadja: »Non est dignus solvere corrigiam calceamentorum.« Legyen akár-hogy, elvárjuk ezt is, talán csak sikerülend az igazságnak bizony-ságot adni.«

Ugyane levél utóiratában ez áll: »Épen most veszem, még mielőtt ezt elküldhetém a postára, baráti szívességből a B. Hirlap

¹ Pór Antal Ipolyi életrajzában (megjelent a »Magyar Sion őrei« című vállalat I. kötetében s külön is) a könyvtári állást nem említi, hanem a tanári mellett még tanfelügyelőséget. Pór különben a bécsi kormány ez ajánlatait mint »kísérleteket«, mint »Ipolyi után kivetett hálókat« tünteti föl; ami hogy nem egészen úgy áll, Ipolyi fentebbi közléseiből eléggé látható.

² E levelet egész terjedelemben közöltem a »Prot. egyházi és iskolai lap« 1889. évfolyamának 4-ik számában.

2. számát Csengery bírálatával. Szép bizony mindez, de én eddig a tanulságos oldalát csakugyan nem tudom felismerni. Lehet, hogy önszeretetem vakít, de nekem úgy látszik, mintha ez az egész szép bevezetés s Grimm biographia mi sem volna más, mint az én eredeti sültetnek, melylyel becses úri gyomrukat tractálni véltem, rövid jó adagokban, vizenyős kásába feleresztése a gyermekek számára; benne akár mennyi a plagium egyenesen könyvemből; a többi captatio benevolentiae és készület a nagy csapásra, de hiszen no majd végén csattan az ostor. A P. Naplóra is tagadhatalan, hogy a fiatal óriások csakugyan nem hoztak új aerát. Török lapja csakugyan most is megint a legbecsületesebb.«

Két hónap múlva, 1855. szept. 15-én kél a következő levél, melyben a Mythológiára vonatkozólag ezeket olvassuk:

»Köszönöm még Kegyednek a megemlékezést, mely rólam oly magasztos helyütt és nemes férfiak által történt. De tudom azt is, ha levele bár alig engedi sejteti, hogy Kegyednek még akkori védelmemért is köszönettel tartozom. Ballagít ugyan nem ismerem, s nem tudom, mit tart a kérdésben; annyi bizonyos azonban, hogy nekem nincs okom magamat miért sokaknak jó véleményével kecsegtetni. Lugossyról azonban meg vagyok győződve, hogy neki Csengery fellépte tetszik; szép szavai mögül ez akárhányszor kitűnik. Isten neki, teljék kedve benne, szabadságában áll; az okot sem faggatom, ámbár psychologicce igen megfejtethi; emellett Lugossy iránti tisztelem szívesen elnyel még ily kifejezéseket is, minőkkel a minap megvigasztalt, hogy »örvendjek Cs. bírálatának, az csak Mythológiám előnyére van, ő rég példázgatta, hogy annak *ily* criticára szüksége van!« Etiam bene, én nem bánom, ha csak a magyar irodalmat boldogítja és tudósaink meghízna rajta. Addig, míg ők örülnek neki, nekem csak a bosszú szándékom, hogy Lugossy vizsgálatait, amint már megkezdtém, úgy most még inkább előveszem s a külföldnek a legszebb oldalukról igyekezni fogok fényesen előmutatni. Ez az én kenyéririgységem és tudományos gőgöm, melyben minden örömemet helyezem s melyet soha semmi személyes hiú érzetnek nem fognék feláldozni. E mellett rég megfeledeztem volna már Cs. oktalan mégtámadásáról, melynek számára csakis megvetéssel bírok, ha annyi avatott és még inkább talán avatatlan baráti könyvemnek nem kínálkoznak védelmére. Ameddig s kiket lehetett, mellőztem, egyet mégis, ha épen legkevésbé sem volt okom ötet természetes védőjének tekinteni, nem mellőzhettem számtalan okoknál fogva, de különösen azért is, mert akár teszem, akár nem, ő mégis előveendette, mert úgy hitte, hogy Cs. által ő van különösen mégtámadva, mert ő méltatta leginkább. Mit tehát Török kívánalmának s lapjának megtagadtam, azt Danieliknak a Religióban meg kellett engednem, és most ő ad egy terjedelmes védelmet, amint adhat; s ebben némileg sugallatomat követi, amennyire minap Fóthon levén látogatóban a derék gróf Károlyi Istvánnál, Pesten átmenőleg

szólhattam Danielikkal¹ a tárgy felől s ebben amellet, hogy utaltam odavetve, mit lehet egyre s másra kimutatni, különösen arra kértem, hogy mindenütt igyekezzék kimutatni, hogy igenis könyvemnek a legnagyobb szüksége van ebben és amabban s talán mindenben a józan criticára, hogy én ettől a legkevésbé sem irtózom, sőt hogy minden módon kívánatosnak tartom, s csupán hogy azt mutassa ki, mikép Cs. felolvasása nem az, ami az én könyvem criticája lehetne, mire már magában Csengery képtelen, miként ezt criticája minden sora mutatja. (Így például Kegyednek munkámra vonatkozó nem égy közleménye, vagy Lugossy, Szabó Károly s többiek megjegyzései hasonlíthatatlanul több, nem csupán adaléki, az elhagyottat kiegészítő, de critikai jeles megjegyzést is foglalnak magukban.) D. azonban dúlfül Cs. ellen s innen szövege is kelletlenebb lön, mintsem lehetett volna sok alapos megjegyzések és czáfolatoknál fogva, miért Kegyedet ezen védelmem elolvasására bátor vagyok figyelmeztetni; egy szóval azonban elmondhatom én is Maltitzzal eddigi dicséreteimre és megtámadásaimra: ich wurde dumm gelobt und dumm getadelt. Valjon azonban én valaha, akár az Akadémiában, akár azon kívül fel fogok-e lépni Cs. ellen, az igen kétes kérdés és csak Cs.-től függ, valjon a továbbiban becsületes tanulmány által fogja-e magát valaha képesíteni könyvem valódi bírálójául, mit bár könnyű volna is neki már könyvem nyomán tenni, kötvé hiszek. Azonban így is nehéz dolog; buta rágalmatokat, nevetségessé tevést, mint az eddigi, egyszerűen megvetek és válaszra érdemesnek nem tartok; ha pedig valami igazat mondana, mit eddig minden erőlködésem s legyőzésem daczára bírálatában nem tudok feltalálni, bármi jól hangzik is sok, általánosságban elmondva, úgy akkor igaza lévén, egyszerűen szívesen fogadnám el. Egyébkint ha az ég időt s erőt ad, majd meglátandjuk, hányadán leszünk egy második átdolgozással, melynek ez úgy is csupán első megkísérlése volt amarra előkészületül.

Az ezután következő levelekben már csak nagy ritkán találunk idevonatkozó részleteket. 1856. jun. 1-én ennyit ír Ipolyi: »A Mythologia német fordítását illetőleg bizony jóformán még mindig csak a kezdet szélén állunk. Annyi az én munkám vagy hét hónaptól ismét s még vagy egynehány hónapig eltart, hogy erre nem is gondolhatok.«

Ugyanezen év nov. 6-án hasonló szellemben ír: »Több rendbeli s hosszabb kirándulások, leginkább régiségek vizsgálata s conservatori kutatások stb. foglaltak el szünetlenül a késő nyáron át; azóta pedig meggyűlt a bajom az eredmények összeállítása, ide-amoda feldolgozásával. Ez pedig már vagy az ötödik munka,

¹ Pór Antal i. m. 39. lapján úgy adja elő a dolgot, hogy »a Danielik által a Religióban kiadott válasz keletkezett, melyet Fótón, Károlyi István grófhhoz hivatalosak lévén, a szép parkban fogalmaztak«. A fentebbi sorok szerint pedig »Pesten átmenőleg« történt a megbeszélés.

mit holmi felhívások következtében magamra vállalni kénytelen voltam. Ez hátráltat azután annyira, hogy alig van időm barátim iránti tartozásomat leróni, sőt magam iránti legszükségesebb kötelességeimet művelni.

De visszatart egyiránt Mythológiámnak Kegyedtől kérdett s mindeddig még tisztába nem hozott másod kiadása ügyétől, valamint a német munkálattól is, valamint általában régtől tervezett minden nagyobb munkától; minden időm szerint hosszas és nehézkes készülétek s tanulmányok, részint aprólékos sokféle munkálkodásban foszladozik szét.«

Ugyanezen levél egy másik helyén ezt olvassuk: »Mint Kegyed írja, Tompa is vádol, hogy az ő szép poetai phantasiáját én bárgyu, mese-kézpénzkint vevém. De jól tennék ezek, ha ahelyett, hogy bizonyos oktan criticának utána beszélnének, előbb elolvassák az illető helyet könyvem XXVI. lapján,¹ mikép desavouirozom én épen mindazt, mi az ő phantasiájuk szüleménye s keresem inkább megette a hagyományos képzetet s hol ennek némi sugára előlövell, még ezt is csak feltételesen veszem fel, ha t. i. népies alappal bír stb., sőt épen bátorkodom a megírt helyen nekik is egy kis tanácscsal szolgálni ez irányban. De tudom, hogy a jó emberek soha könyvem nem olvasták s nem olvassák s hogy én borsót falra hánytam; ők meg a rám hányottat a napi lapokban, hol nevök velem véletlenül összekötetésbe jött, felkapták s még egyszer ők is rám dobják etc. graeca.«

Igen érdekes végül s Ipolyi nemes lelkét, mely azonban sokszor túlérzékenységre volt hajlandó, a legszebben jellemzi ugyane levél következő szakasza: »A nagy közügy, mely Kegye-teket most foglalkoztatja, képzelheti mennyire találkozik minden becsületes férfiú rokonszenvével; tisztelettel kell méltányolni erélyes fellépésüket. Kegyedet pedig kétszeres örömezzet hathatja át, hogy munkálatával nem a legkisebb iránzóul szolgált;² a dicséretes

¹ Hogy irodalmilag vagy csak előszóval tett-é kifogást Tompa Mihály a Mythologia egy pontja ellen, azt most adatok hiányában nem tudom megmondani; idéznem kell azonban a Mythológiának Ipolyi által hivatott pontját: »(Kútfők. IV. Néphagyomány.) 3. *Tompa Mihály népregék és népmondák* (2. kiad.) Pest, 1846. Költőileg feldolgozva; köztük sajátlag csak egy népmonda (a mese a jávorfáról), a többi rege. A czél nem annyira a regegyűjtés, mint annak művészi előadása lévén, nehéz a valódi eredeti rege s a hozzáadott költői vonások teljes kiismerése, miért természetes, hogy használatukban az óvatosság ennek többnyire felemlítését megkívánta.«

² A protestánsokat foglalkoztató »nagy közügy« a Thun-féle egyházi törvényterv volt, mely 1856-ban adatott ki s melyre a protestánsok egyértelműleg úgy nyilatkoztak, hogy az egyház ügyeit véglegesen és törvényesen csakis a zsinatok rendezhetik. Az absolut kormány ezen kísérlete hajótörést szenvedvén, következett egy másik még szerencsétlenebb kísérlet, az 1859. szept. 1-én kelt császári nyiltparancs (Pátens). Révész Imre azon munkálata pedig, melyre Ipolyi itt hivatkozik, nyomtatásban is megjelent. (A prot. egyházalkotmány alapelvei, a XVI. századi főbb reformátorok, vallástételek és egyházzervezetek bizonyítása szerint. Szarvason, 1856).

mű siker nélkül nem maradt. Fogadja Kegyed szerencsekivánatimat. Boldogabb mint én, kinek gyarló munkáját siker nem követte s nem fogja követni; s szerzője abban vagyok csupán nyugodt, hogy ilyenre soha nem is számoltam.»

E busongó, lemondásteljes nyilatkozattal záródik be a Mythologiára vonatkozó adatok sora. Többé egy szó sincs a levelekben (melyek egész a 60-as évek végeig szép számmal vannak nálam) a Mythológiáról. Ipolyit más irányú tanulmányok és buvárlatok foglalták el s a Mythologia tervezett újabb magyar, vagy német kiadásából semmi sem lett.

RÉVÉSZ KÁLMÁN.

KOCSI CSERGŐ BÁLINT ÉLETÉHEZ.

Mindenekelőtt őszinte örömet fejezem ki a felett, hogy az én, részben téves adatokat tartalmazó rövid közleményem (Ir. T. Közlemények I. évf. I. füzet) alkalmat adott Mokos Gyula barátomnak, hogy a K. CS. B. életére vonatkozó gazdag adatait (I. T. K. II. évf. III. f.) szintén közrebocsássa.

Legyen szabad azonban megjegyeznem, hogy ő, mindjárt közleménye elején, olyan valamit ad a számba, amit én sohasem mondtam. Szerinte ugyanis azt állítottam volna, hogy K. Cs. Bálintról a gályarabság után mindeddig semmit sem tudtunk; holott én világosan azt mondtam, hogy »K. Cs. B. Helvétiaából hazatérte után, eddigi tudomásunk szerint, jóformán elveszett szemek elől, idevonatkozó tudományos műveink és kézikönyveink csakis annyit említvén róla, hogy hazajövele után ismét Pápán volt tanár haláláig«. Igen csodálom, hogy éppen M. Gy., ki más-különbben oly kitűnően distinguál, nem vette észre a két állítás közötti lényeges különbséget.

Való igaz továbbá, hogy K. Cs. B. 1693. november 26-ki inaugurális disszertációja volt a kezemben *egyetlen percze*, éppen mikor M. Gy. foglalkozott azzal. Én egyedül a beszéd *keltét* néztem meg és irtam fel magamnak s egyuttal megkérdeztem M. Gy.-tól, hogy van-e e beszédben valami személyes vonatkozás; mire ő azt felelte, hogy nincsen. Ez alapon irtam azt, amit irtam s amit most M. Gy. helyreigazít.

Végezetre ne sajnálja M. Gy. azt a kis fáradságot, amivel én a K. Cs. B. pázmáncsi papságára, illetőleg a Tatai János házasságára vonatkozó adatcskát lemásoltam és közöltem; mert e nélkül talán a T. D. tanártársunk idevonatkozó gazdag adatairól sem lett volna tudomásunk, nem lévén senkinek sem homlokára írva, hogy miféle jegyzeteknek vagy adatoknak van birtokában.

Bocsánat e kis megjegyzésekért, melyek életrehívásában kizárólag M. Gy. barátomé az érdem.